Az autoriter jog[1]

Antal Attila
ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet
antal.attila@ajk.elte.hu

DOI: https://doi.org/10.64718/ciklus/2026-01-03

Tanulmányomban a kortárs autoriter berendezkedések jogfelfogását vizsgálom kritikai szempontból. Fő állításom az, hogy a politikai rendszerek autoriter fordulatának egyszerre oka és következménye a jogrendszer autoriter jellege. Vagyis a modern jogban tetten érhető autokratikus jellemvonásokat fel- és kihasználják az új típusú autokráciák. Mindezt úgy kívánom alátámasztani, hogy az autoriter jogot három aspektusból vizsgálom meg: egyrészt a liberális jogrend válsága tekintetében; másrészt a globális kapitalizmus autoriter tendenciái tükrében; harmadrészt pedig a kortárs autokráciák hatásainak keretében foglalkozom a „sötét alkotmányosság" és az autoriter legalizmus koncepcióival. A tanulmány konklúziója az, hogy egy jövőbeni demokratikus jogrendszer csakis a modern jog holisztikus (tehát inherens és kortárs) autoriter tendenciáinak együttes ellensúlyozásával hozható létre.
Kulcsszavak: autokrácia, globális kapitalizmus, liberális demokrácia, sötét alkotmányosság, autoriter legalizmus

---

The Authoritarian Law
In this study I examine the conception of law in contemporary authoritarian regimes from a critical perspective. My main argument is that the authoritarian nature of the legal system is both a cause and a consequence of the authoritarian turn in political systems. In other words, new types of autocracies identify and exploit the autocratic characteristics in modern law. I aim to substantiate this by examining authoritarian law from three perspectives: first, in light of the crisis of the liberal legal order; second, from the perspective of the authoritarian tendencies of global capitalism; and third, within the framework of the effects of contemporary autocracies, I analyse the concepts of "dark constitutionalism" and authoritarian legalism. The study concludes that a future democratic legal system can only be established by counterbalancing the holistic (inherent and contemporary) authoritarian tendencies of modern law.
Keywords: autocracy, global capitalism, liberal democracy, dark constitutionalism, autocratic legalism

---

1 Jelen írás a szerző Napvilág Kiadónál 2026-ban megjelent *Az autoriter jog. Katechón, kapitalizmus, sötét alkotmányosság* című kötete alapján készült.

Bevezetés

A normaalapú nemzetközi jogrend napjainkra mély válságba jutott az autoriter politikai rendszerek megerősödésével. Ezt az Egyesült Államok 45. és 47. elnökének, Donald Trumpnak a szavai példázzák talán legjobban: „Nincs szükségem nemzetközi jogra… [arra a kérdésre, hogy vannak-e korlátai a világpolitikában gyakorolt hatalmának] Igen, egy dolog. A saját erkölcsi érzékem. A saját elmém" (Sanger et al., 2026). Átalakulóban van tehát az a normatív rend, amelyet eddig a liberális demokráciához társítottunk, s ez nem független magának a liberális demokráciának a válságától, de attól sem, hogy a joguralom megszokott rendjének eleve vannak autoriter elemei. Ebben a tanulmányban a kortárs liberális demokráciákban eleve benne rejlő és újonnan kialakuló autoriter tartalmak elméleti keretét próbálom megragadni.

A liberális demokráciában ahhoz szokhattunk hozzá, hogy a jogot a politikai rendszer működésmódja teszi demokratikussá, amelyben a politikai legitimáció alapozza meg a legalitást. Vagyis a liberális demokráciában a (politikai) legitimáció és a (jogi) legalitás kéz a kézben jár – legalábbis ezt hittük. A liberális alkotmányosság egymásra vonatkoztatva kezelte a legalitást és a legitimitást: eszerint az alkotmányos rendszer legalitásának előfeltétele a politikai legitimáció, a politikai legitimitás pedig csakis egy legálisan működő keretrendszerben értelmezhető. A 21. század új típusú autokráciái ezzel szemben olyan jogrendszereket hoznak létre, amelyek alapvetően megkérdőjelezik legalitás és legitimitás liberális demokráciában eddig megszokott kapcsolatát. Ugyanakkor az autoriter rendszerek korántsem szakítanak a legalitás és legitimitás koncepcióival, hanem elválasztják e kettő egymásra vonatkoztatását: ez azt jelenti, hogy pozitív jogi értelemben a legalitás szabályainak betartása továbbra is fontos, ahogyan a politikai rezsim társadalmi támogatottsága és az ebből levezethető legitimáció is, ugyanakkor ezek mögött semmilyen tartalmi (értékalapú, normatív) szempont nem található. Napjaink politikai rendszereinek ezen radikális átalakulását több éve vizsgálom. A populizmus előretörésével olyan időszakba léptünk, amelyben nyilvánvalóvá vált a liberális demokrácia elhúzódó válsága (Antal, 2017, 2019b). Az egymásra torlódó válságokra (polikrízisre) a kormányzatok a normalitás felfüggesztésével és rendkívüli eszközökkel való kormányzással válaszoltak (Antal, 2019a, 2022a, 2024a, 2024b). A politikatudományi és társadalomelméleti irodalomban széles körben vizsgált téma a liberális demokráciák válsága és átalakulása, a hibrid rezsimek kialakulása és a demokratikus visszarendeződés, továbbá a populizmus viszonya a demokráciához.

Ebben az írásban azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy milyen viszonyban van az autokrácia és a jog, milyen elméleti paradigmák bontakoztak ki a demokratikus

és autoriter politikai rendszerek joghoz való viszonyát illetően, továbbá hogy miként viszonyulhatunk a jogban rejlő inherens autoriter jellemvonásokhoz napjainkban. A vizsgálódás iránya tehát politikatudományi és társadalomelméleti, ugyanakkor a tanulmány megállapításai mind társadalomtudományi, mind jogtudományi oldalról hozzá kívánnak járulni az autoriter berendezkedések és azok jogfelfogásának teljesebb megértéséhez és ezen keresztül a demokratikus reziliencia kialakításához.

A mai jogrendszerek autoriter tendenciái – álláspontom szerint – három fő forrásból erednek. Egyrészt abból, hogy a liberális demokrácia jogrendjében eleve tetten érhetők autoriter jellemvonások (ezeket a kritikai jogelmélet segítségével mutatom be), másrészt hogy a liberális demokráciák és a világrendszer válsága hozzájárult az autoriter tendenciák felerősödéséhez, harmadrészt (ami az előbbi területtől nem elválasztható) a globális kapitalizmusnak és különösen a neoliberalizmusnak a jogra gyakorolt autoriter hatásából. Mielőtt felvázolnám a mai új típusú autokráciák „sötét alkotmányosságát" (*dark constitutionalism*) és autoriter legalizmusát, e három témát járom körül.

A liberális jogrend válsága

Az alkotmányosság tradicionálisan a demokrácia és demokratikus értékrend alapvető kerete és védelmező ereje. Így van ez az alkotmányos modernitás, az amerikai és francia forradalmakkal meghatározott 18. század óta. A modern demokratikus államok működésének egyik meghatározó garanciarendszere az alkotmányosság, amely intézményes és normatív korlátokat érvényesít a politikai hatalomgyakorlással szemben. A demokrácia politikatudományi és jogtudományi szempontból egyaránt korlátozott kormányzást jelent, nem pusztán többségi döntéshozatalt; vagyis azt, hogy a többség döntéshozatalát alkotmányos keretek határozzák meg és egyúttal korlátozzák (Lijphart, 1999). A többség (potenciális) zsarnokságának megelőzéséből fakadnak a demokrácia tartalmi elemei: tartós politikai pluralizmus, alapvető jogok rendszere (ebben különösen fontos a kisebbségek védelme), továbbá a politikai verseny tisztasága.

Alkotmányosság és demokrácia elválaszthatatlanságának gondolata a felvilágosodásban gyökerezik, hiszen az alkotmányosság koncepciója szorosan összekapcsolódott a haladás, fejlődés és racionalitás képzetével (Belov, 2025, p. 14). A liberális demokrácia az alkotmányt a modernizáció eszközének tekinti. E megközelítés szerint a modernizáció, a demokrácia és az alkotmányosság elválaszthatatlanok egymástól. Ahogy Martin Belov írja, e szerint a felfogás szerint

> az alkotmányosság, különösen a magja: az alkotmány, valamint az érvényes alkotmányjog által biztosított intézményesség mind a modernizáció eszközei, ami a racionalizálás, a rendszerezés és a szövegezés műveletein keresztül megy végbe. A nyugati modernitás racionalista projektjén alapuló modernizáció egy folyamatos, szinte természetes, félig állandó társadalmi, politikai és jogi reformfolyamatnak látszik, amely elkerülhetetlenül javulást és végső soron felvilágosodást eredményez. A rendszerezés a modernitás alapvetően racionalista projektjének része, amely a kodifikációs mozgalomban csúcsosodott ki. A szövegezés révén az alkotmányos szöveg objektívnak tűnik föl, ebből fakad az a vélekedés, mely szerint az emberek alkotmányos szövegekből tájékozódnak alkotmányos kérdésekről. (Belov, 2025, p. 14)

Belov szerint ez az alkotmányosság-felfogás a racionalista nyugati modernitás projektjének tekinthető (másként megfogalmazva: „konstitucionalista álomvilág"), amely folyamatban lévő alkotás és ki van téve a történelem turbulens folyamatainak (Belov, 2025, p. 15). Mégis, az alkotmányosság gondolatát áthatotta valamiféle pozitív várakozás arra nézve, hogy a nyugati történelem a demokrácia és az azt biztosító alkotmányosság kibontakozásának irányába halad – még ha válságoktól terhelten is: „Az uralkodó felfogás szerint azonban a válság átmeneti, és az alkotmányos tervezés és alkotmányos teljesítmény fejlődésének irányába hatnak. A sötétség, a szürkület és a hanyatlás fázisai tehát az alkotmányos idő spiráljának szükségszerű részei. Ezeket a ciklikus eseményeket […] előbb-utóbb felváltja a felvilágosodás, a haladás és a prosperitás fázisa. E hipotézis szerint tehát a holisztikus értelemben vett alkotmányos sötétség, vagy az ahhoz kapcsolódó negatív objektív jelenségek, mint például a bizonyos részterületeket érintő politikai válságok (pl. pénzügyi válság, migrációs válság, háborúk, világjárványok) hullámzók, pozitív és negatív szakaszaik vannak, ami elkerülhetetlen, viszont mindig átmeneti" (Belov, 2025, p. 15). Ezen megközelítés abból indul ki, hogy a felvilágosodásban gyökeredző alkotmányosság elmozdulást jelent a „sötétség"-ből a „világosság" felé, vagyis kifejezetten optimista, hiszen a második világháború utáni nyugati alkotmányos rendszerek egyszerűen „immunissá" váltak az autoriter tendenciákkal szemben (Belov, 2025, p. 16). Mindez a demokrácia, a jogállamiság és alkotmányosság „végső uralmát" és a liberális demokrácia hegemóniáját leíró „történelem vége" Fukuyama-féle paradigmában testesült meg a hidegháború végére (Fukuyama, 1989). Belov szerint azonban ma az „alkotmányos polikrízis" (Belov, 2023) időszakát éljük, hiszen „az állandó, fokozatos javulás és pozitív alkotmányos fejlődés optimista elképzelése a 21. század első évtizedeiben elérte határait", és beköszöntött a „sötét alkotmányosság" korszaka (Belov, 2025, p. 16).

Az alkotmányosság és a (liberális) demokrácia elválaszthatatlanságából indul ki Aziz Huq és Tom Ginsburg is (2018), akik arra keresik a választ, hogy miként hanyatlanak az alkotmányos demokráciák és miként lehet őket megvédeni a belső eróziótól és visszacsúszástól. A szerzők egyik központi gondolata, hogy a 21. század nagy antidemokratikus fordulatai nem elsősorban forradalmak vagy katonai puccsok eredményeként jönnek létre, hanem alkotmányos eszközökkel végrehajtott, fokozatos hatalomkoncentráció eredményeképpen. Kifejtik:

> A jog- és politikatudomány összehasonlító tapasztalataira támaszkodva bemutatjuk, hogy a demokrácia hanyatlásának kétféle módja létezik. Az egyiket autoriter visszafordulásnak, a másikat alkotmányos visszafejlődésnek nevezzük. A visszafordulás a demokratikus intézmények gyors és szinte teljes összeomlása. A visszafejlődés finomabb, fokozatos erózió, melynek során egyszerre gyengül meg a demokrácia három intézményi alapelve: a versenyalapú választás, a politikai véleménynyilvánítás és egyesülés joga, valamint az adminisztratív és bírói jogállamiság. (Huq & Ginsburg, 2018, p. 78)

Huq és Ginsburg felfogása a liberális alkotmányosságra két irányból leselkedő veszélyekről gondolatmenetünkben az intézményesedő autoriter jog szempontjaként értelmezhető. Az *autoriter visszafordulás* (*authoritarian reversion*) a gyors, teljes autoritarizmusba való visszaesés kockázatát jelenti. Azért tartja indokoltnak így hívni ezt a folyamatot Huq és Ginsburg, mert a demokrácia történeti értelemben sokkal inkább kivételnek számít, semmint „a történelem végének", ilyen változások pedig katonai puccsok vagy rendkívüli kormányzati eszközök alkalmazásával következhetnek be (Huq & Ginsburg, 2018, p. 94). Elemzésünk szempontjából kulcsfontosságú, hogy Huq és Ginsburg szerint korszakunk sokkal inkább az *alkotmányos visszafejlődés* (constitutional retrogression) kifejezéssel írható le, ami a jogállamiság, a demokrácia és a liberalizmus területén egyidejűleg bekövetkező jelentős, ugyanakkor fokozatos visszaesést jelenti (Huq & Ginsburg, 2018, p. 92). Az alkotmányos visszafejlődés egyrészt abban tér el az egyértelmű autoriter fordulattól, hogy a törvényesség és alkotmányosság leple vagy látszata alatt bontakoznak ki a radikális változások, melyek eredménye „olyan hibrid rezsim, amely sem nem tiszta demokrácia, sem nem korlátlan autokrácia, hanem mindkettő elemeit magában foglalja" (Huq & Ginsburg, 2018, pp. 94–95); másrészt pedig abban, hogy a változások egymásra rakódva, kumulatív módon fejtik ki a demokratikus status quót roncsoló hatásukat (Huq & Ginsburg, 2018, p. 97).

A kapitalizmus autokratikus hatása a jogra

A modern jog koncepcióját szabadság és korlátozás kettőssége hatja át (ez elválaszthatatlanul a demokratikus politikai berendezkedésekhez és a liberalizmus ideológiájához kapcsolja a jogot). A demokratikus politikai rendszerekben ugyanis a jog egyszerre ígér autonómiát és biztosítja a hatalom gyakorlásának intézményesített kereteit. A liberális demokrácia joguralmi (*rule of law*) megközelítése az önkény ellentéteként és az egyéni, illetve közösségi szabadság egyik legfőbb garanciájaként jelenik meg, ugyanakkor a modern jogállami rendszerekben a kényszer és a társadalom feletti politikai hatalomgyakorlás kifinomult mechanizmusává változott.

A jog autoriter természetének kérdése a politikai rendszerek és demokrácia minőségének kérdésein túlmutatva rávilágít a modern jogrendszer alapvető problémájára: a jog ugyanis formális egyenlőségeszménye és univerzalizmusa ellenére a társadalmi hierarchiák és hatalmi viszonyok elrejtésének technológiájává válhat. Karl Marx szerint a jog a társadalmi viszonyok „felépítményének" része, amely a gazdasági alapot tükrözi és reprodukálja (Marx, 1965 [1857]). A kapitalizmusban a jog az árutermelés logikáját ülteti át a társadalmi kapcsolatok szintjére: az egyének jogalanyok, akik „szabadon" kötnek szerződést, miközben e szabadság a gazdasági kényszer leplezett formája. A „jogi személy" fikciója a tőkés viszonyok ideológiai leképeződése. A modern jog stabilizálja a magántulajdont, biztosítja a szerződési szabadságot, és formálisan egyenlő jogalanyokban gondolkodik. Ugyanakkor mindez az anyagi egyenlőtlenségek elfedését szolgálja: a jog által kreált formális szabadság és egyenlőség csupán fikció, hiszen megváltoztathatatlan a munkás és tőkés közötti egyenlőtlenség. A modern jog ugyanakkor elválaszthatatlanul összefonódott a modern liberalizmussal, következésképp a jog fő ideológiai funkciója a kizsákmányolás legalizálása. Ezek az ellentmondások és egyenlőtlenségek a modern jog egyik legfontosabb intézményében, a magántulajdon szentségében öltenek testet, hiszen a jog nem jogosultságot, hanem társadalmi (polgári) viszonyt rögzít. Ezáltal szertefoszlik a jog körüli „szabadság és egyenlőség"-fikció, és ami marad, az nem a jog korántsem semleges jellege, hanem osztály- és hatalmi funkciója. A modern jogot létrehozó modern állam keretében ez úgy értelmezhető, Marx és Engels szerint, hogy a modern állam nem más, mint osztályuralmi eszköz. A *Kommunista kiáltvány*ban így fogalmaznak: „A modern államhatalom nem más, mint az egész burzsoáosztály közös ügyeit igazgató bizottság" (Marx & Engels, 1959 [1848], p. 444).[2]

2 A jog kritikai értelmezésének marxi szempontjait Evgeny Bronislavovich Pashukanis *Jog és marxizmus: Egy általános elmélet* (2003 [1924]) című könyvében viszi tovább.

A modern jogrendszerek átfogó kritikai megközelítését a kritikai jogelmélet *(Critical Legal Studies, CLS)* adja (Stewart, 2024; Moyn, 2024), amely az Egyesült Államokban – főként a *Harvard Law School*hoz tartozó tudósok közreműködésével – jött létre, az 1960–70-es évek baloldali mozgalmaira, így a fekete polgárjogi mozgalomra és a vietnámi háború elleni tiltakozásokra támaszkodva (Kiss, 2022, p. 237). Kiss rámutat arra is, hogy a CLS kötődik az amerikai jogi realizmushoz, amely az 1920–30-as évektől kezdve radikálisan megújította a jogi gondolkodást. Számos közös pontja is van a két irányzatnak: „azt vallják, az írott jog nem határozza meg a gyakorlatban érvényesülő, a bíróságok, hatóságok által alkalmazott jogot. A realizmus által felismert szakadék (*gap*) az írott jog (*law in books*) és a gyakorlatban, a bíróságok előtt érvényesülő jog (*law in action*) között visszaköszön a CLS egyik alaptézisében, a jog meghatározatlanságában (*indeterminacy*)" (Kiss, 2022, p. 238). Mauro Zamboni szerint a CLS mutatott rá arra, hogy a jog annyira rugalmas a politikával szemben, hogy szinte teljesen eltűnik a politikai világot alkotó ideológiák, kategóriák és értékkonfliktusok tengerében (Zamboni, 2008, p. 54). Ahogyan azt Allan C. Hutchinson és Patrick J. Monahan megfogalmazta: „A jog nem más, mint politika más köntösben; nem történelmi vákuumban létezik, és nem független a társadalom ideológiai küzdelmeitől" (Hutchinson & Monahan, 1984, p. 206). A CLS megközelítése szerint tehát a jog nagyon is politikai konstrukció, amely feloldódik az ideológiai csatározásokban. A jog ugyanis kritikai szempontból nem más, mint a gazdasági és politikai hatalom konfigurációinak létrehozására és legitimálására szolgáló mechanizmus (Zamboni, 2008, p. 54, 57). A CLS teoretikusai számára a jog strukturálisan annyira beágyazódik a közösség életének politikai dimenziójába, hogy a különböző elképzelések és eszmények között politikai szinten zajló küzdelmek mind tükröződnek a jogi nyelvben is. A jog világa széttöredezett, mivel egyszerűen tükrözi és magába foglalja a politikai szembenállásokat, fragmentációkat. Ugyanakkor nem pusztán a „jog átpolitizálódásáról" van meggyőződve a CLS, hanem arról is, hogy a jogértelmezés került a politika befolyása alá. Ennek kapcsán Zamboni rámutat: mivel az, hogy mi a jog, voltaképpen történelmi, társadalmi és politikai esetlegesség, ezért a CLS képviselői a jogi kategóriákat és konstrukciókat üres palackokként illusztrálják, amelyeket más és más, akár egymásnak ellentmondó politikai fogalmakkal és eszmékkel lehet megtölteni (Zamboni, 2008, p. 56).

A CLS szerint tehát a jog, politikai természeténél fogva, szükségképpen a társadalmi elnyomás eszköze: „A CLS pesszimistább irányzat, és kritikája sokkal alapvetőbb szinten éri a jogrendszer működését. Kiindulópontja az, hogy a jog működésének legfőbb célja és eredménye a társadalmi elnyomás újratermelése [… valamint] hogy a jog: politika [*law is politics*], a jogi és a politikai érvelés közötti különbségtétel

csak egyike azoknak a semlegesítő technikáknak, amelyek miatt a jog hatékony eszköze az elnyomás fenntartásának" (Kiss, 2022, p. 238). A jogot a CLS alapvetően politikailag meghatározottként fogja fel, ami nem egyszerűen azt jelenti, hogy a jog struktúrája hajlamos tükrözni a politikai világban folyó küzdelmet, hanem azt is, hogy eleve a politika határozza meg a jog működését. A kritikai jogelmélet számára a jogalkotás az egyik olyan elsődleges érvényesítési mechanizmus, amelyen keresztül a politikai értékek egy objektív jogi forma álcája alatt kerülnek be egy adott közösség mindennapi életébe (Zamboni, 2008, p. 66). A CLS szerint (ahogyan a marxista jogelmélet is vallja) a jogalkotás az uralkodó társadalmi osztályok ideológiai vitáit tükrözi, és egyúttal kifejezi az egymással harcoló ideológiák teljes spektrumát. A kritikai megközelítésben különösen fontos tehát a jog világához tartozó szereplők jogi érvelésének vizsgálata, akik diskurzusa (különösen a bíráké) jogi formába önti a politikai instanciákat. A CLS szerint a jogértelmezés, jogalkalmazás azoknak kedvez, akik privilegizált gazdasági és társadalmi pozícióban vannak, ezáltal válik a látszólag semleges jogrendszer a társadalmi igazságtalanságok fenntartásának egyik fő eszközévé. A CLS a jogrendszerek elemzése során Antonio Gramsci hegemóniafogalmára (Gramsci, 1977 [1929–1935]) támaszkodik,[3] és a jogot a hegemonikus tudat megnyilvánulásaként mutatja be (Kiss, 2022, p. 240).

Jog a kortárs autoriter rendszerekben

Korszakunk antidemokratikus fordulatai és demokratikus visszarendeződései a liberális demokrácia válságán és a globális kapitalizmusban inherens autoriter tendenciákon felül tovább mozdítják autoriter irányba a jogi és politikai rendszereket. A következőkben az autoriter politikai rendszerek két tendenciáját mutatom be: egyrészt a *sötét alkotmányosság* koncepcióját, amely a felvilágosodás progresszív irányvonalainak az ellenhatása a korszellemben; másrészt az *autoriter legalizmust*, amely az autoriter rendszerek jogi gondolkodásának mindennapjaiban próbál meg irányt mutatni.

3 Gramsci meglehetősen összetetten értelmezi a hegemóniát, hiszen egyszerre tekinti a kapitalizmus („ökonomizmus") összetevőjének, és az ezzel szembeállítható antikapitalista politika szerves részének: „Ezért az ökonomizmus ellen nemcsak a történetírás elméletében, hanem – és különösképpen – a politikai elméletben és gyakorlatban is harcolni kell. Ezen a téren a harcot a hegemónia fogalmának kibontásával lehet és kell folytatni" (Gramsci, 1977 [1929–1935], p. 66). A Gramsci-féle felfogás szerint tehát a hegemónia egyszerre lesz szellemi, erkölcsi, kulturális és politikai jelenség (vagyis a marxi értelemben vett „felépítmény" része), valamint szervesen hozzátartozik a gazdasági alaphoz is, ahhoz, amelyet „a vezető csoport a gazdasági tevékenység döntő magvában betölt" (Gramsci, 1977 [1929–1935], p. 59).

Sötét alkotmányosság

Alkotmányosság és demokrácia elválaszthatatlansága korántsem egyértelmű – ahogyan ezt Martin Belov (2025) megközelítése kapcsán kifejtettem az első részben. Érdemes mindennek alapján újragondolni alkotmányos paradigmáinkat, és megvizsgálni, hogy a válság, a félelem és a vészhelyzet képzeletvilágában kialakult negatív érzelmek, ingerek nem voltak-e mindig is jelen alkotmányos rendünkben és alkotmányos antropológiánkban (Belov, 2025, p. 17). Belov szerint:

> A jelenlegi társadalmi-politikai kontextusban és a kollektív képzeletben az alkotmányos civilizáció fejlődésével kapcsolatos pozitív várakozások átadták helyüket az egyre pesszimistább alkotmányos jövőképeknek. Felmerül a kérdés, hogy a konstitucionalizmus és a demokrácia történetének újabb turbulens időszakával állunk-e csupán szemben, vagy olyan jelentős változással, amely más intézményi és intellektuális kódokon, pilléreken, struktúrákon és jelzőkön alapuló új alkotmányos civilizációhoz vezet. (Belov, 2025, pp. 16–17)

Vagyis a konstitucionalizmusnak mindig is volt sötét oldala, ugyanakkor a „sötét alkotmányosságot" hajlamosak voltunk alábecsülni, hiszen a sötét konstitucionális érzelmeket, képzeleteket elhomályosította a jogi pozitivizmus, a jogi intézményi megközelítés és a jogi realizmuselméletek által dominált optimista és racionális diskurzus (Belov, 2025, p. 17). Belov értelmezésében a „sötét alkotmányosság" olyan „alapvető társadalmi-jogi keretkoncepció", amely „az alkotmányos és alkotmányosan releváns negatív érzelmek, érzések, antropológiai hajlamok és tartós érzelmi attitűdök elemzéséhez" használható (Belov, 2025, p. 18). Az ilyen politikai rendszerek radikálisan szemben állnak a liberális demokráciákkal, mivel a sötét alkotmányosságon alapuló berendezkedések „szabadságellenes rendszerek. Hiszen nem pusztán akadályozzák a szabadság előmozdítását, hanem cselekvőleg is tagadják a szabadságot, a szabadság és a felvilágosodás alkotmányosságának érzelmi elfojtása révén" (Belov, 2025, p. 22).

A sötét alkotmányosság többrétegű viszonyfogalom, és összetett alkotmányos jelenség, amely a negatív érzelmeket keretezi, és Belov értelmezésében létrehozza az „alkotmányos gonoszt", amely az alkotmány szimbolikus-imaginárius rendszerében meg is fog testesülni (Belov, 2025, p. 19). A sötét alkotmányosságot az azt képviselő rezsim tisztségviselői és politikusai kényszerítik az adott társadalomra, elsősorban a negatív érzelmekre apelláló politikával; kevésbé jellemző, hogy az alkotmányos intézményekre építene. Létrehozza azt az alkotmányos képzeletvilágot, amely igen gyakran az alkotmányos sötétséget elői-

dező rendkívüli állapotba ágyazódik be. Az alkotmányosságnak ez a megközelítése olyan negatív érzelmek társadalmi és alkotmányos erejére épít, mint a félelem, a düh, a harag, a frusztráció, a gyűlölet, a kétségbeesés (Belov, 2025, p. 21). Belov úgy véli, hogy a sötét alkotmányosság politikai és ideológiai eszköz, az alkotmányos politikaalkotás mechanizmusa, amely „magában foglalja az alkotmány szövegébe és szerkezetébe ágyazott negatív érzelmeket, amelyek különféle alkotmányos (performatív, vizuális, szöveges, hivatalos, félhivatalos vagy nem hivatalos) diskurzusokban és gyakorlatokban jelennek meg és válnak a képzelet tárgyává, azáltal, hogy az érzelmeket befolyásoló ágensek bizonyos diskurzusokat népszerűsítenek" (Belov, 2025, p. 21). Vagyis a sötét alkotmányosság nem csak az írott alkotmányosság sötét megközelítésében ölt testet, hanem alkotmányosan releváns tartalmak más formáiban is (pl. sajtó, film, művészet, építészet, a vizuális és performatív alkotmányosság minden más eszköze) (Belov, 2025, p. 22). Belov szerint a sötét alkotmányosság roncsolja a liberális demokráciát meghatározó alapelveket és értékeket:

> A sötét alkotmányosság értékfelfogása hatással van a szabadság, a szabadelvűség, az autonómia és az alapvető egyenlőség alkotmányos értékeire. Ezek az értékek állnak a liberális-demokratikus alkotmányosság axiológiájának középpontjában. A sötét axiológiát és a negatív érzelmeket – a sötét alkotmányosság pilléreit – a sötét alkotmányos politika tudatosan erősíti, hogy uralhassa az alkotmányos gyakorlatot. Úgy alakítják az alkotmányos berendezkedést, hogy megengedőbb legyen a nem-szabadságra épülő rendszerek kialakulásával szemben. A nem a szabadságon, sőt akár kifejezetten a szabadságellenességen alapuló rendszerek az érzelmek uralására törnek, a sötét képzetvilágokhoz kapcsolódnak, valamint szimbolikus, képzeti és érzelmi kontrollt végeznek a sötét érzelmeken keresztül. (Belov, 2025, p. 22)

Vagyis a sötét alkotmányosság olyan, nem a szabadságon alapuló politikai rendszert eredményez, amely ellehetetleníti az alkotmányos szabadság pilléreit (a szabad akaratot, a szabad választást és a személyes autonómiát) biztosító intézményeket, s mindehhez olyan sötét érzelmeket hív segítségül, amelyek a félelem és a gyűlölet politikáján keresztül működnek. Belov úgy véli: „a sötét alkotmányosság abból a célból jön létre, hogy a sötét értékekbe ágyazódó negatív érzelmeket termeljen és tartson fenn, és sötét érzelmek által megvalósíthassa az emberek és a társadalom feletti érzelmi kontrollt" (Belov, 2025, p. 25).

A sötét alkotmányosság képzeletvilágának elnyomó érzelmi és intellektuális erőire támaszkodnak az ilyen alkotmányos megoldásokat alkalmazó politikai rendszerek, amikor visszaélnek a liberális demokrácia alkotmányos értékeivel, elveivel és intézményeivel annak érdekében, hogy jogi autoritást, (anti)alkotmányos legitimitást és társadalmi

kontrollt hozzanak létre abból a célból, hogy a társadalom percepcióit átkeretezve megszerezzék a politikai hatalmat (Belov, 2025, p. 23). Ennek kapcsán Belov kulcsfontosságú problémát vet fel, amely tulajdonképpen az alább tárgyalandó „harcoló demokrácia" alapdilemmája is: tekinthető-e morális és politikai értelemben alkotmányosnak olyan antialkotmányos megközelítés, amely tagadja az eddig alkotmányosságnak gondolt megközelítés alapértékeit? (Belov, 2025, p. 23) Ezen a dilemmán azonban túlmutat Belov másik fontos szempontja:

> Meggyőződésem, hogy az alkotmányosság ilyen eltérített és torzult formáit – még akkor is, ha axiológiai és teleológiai értelemben anti-alkotmányosságnak minősíthetők – magyarázni és vizsgálni kell, nem szabad figyelmen kívül hagyni. És nemcsak a sötét alkotmányosságot [...] hanem az autoriter, valamint az oligarchikus-technokrata alkotmányosságot is. (Belov, 2025, p. 24)

Erre az értelmező és elemző munkára azért van szükség, mert máskülönben fennáll a veszélye annak, hogy a figyelmen kívül hagyott és ezáltal szabadjára engedett sötét alkotmányosság újradefiniálja korszakunk társadalmainak kollektív alkotmányos képzeletvilágát.

Fontos hangsúlyozni, hogy sem az autoriter jog, sem a sötét alkotmányosság nem a véletlen műve, hanem tudatos politikai és közjogi szereplők nagyon is tudatos tevékenységének eredménye. Belov felhívja arra is a figyelmet, hogy a sötét alkotmányosság projektjének megvalósításához három dolog szükséges: „elitista döntések, társadalmi – vagy legalább többségi – elfogadás, valamint bizonyos külső körülmények, általában valamilyen válság vagy rendkívüli állapot" (Belov, 2025, p. 27). Vagyis a polikrízissel együttjáró társadalmi, politikai bizonytalanság igencsak kedvez az alkotmányos sötétség kialakulásának. Mindennek óriási a veszélye, hiszen a sötét megközelítések terjedése kritikus pontra érhet, ahonnan nincs visszaút: „A sötét alkotmányosság fokozatosan »új normalitássá« válik: a sötét emlékezetből kiindulva, a jelen félelem-politikáján át, egy fenyegető alkotmányos jövő perspektívájáig" (Belov, 2025, p. 36).

Autoriter legalizmus[4]

A liberális demokráciák válsága és az egyre fokozódó populista áttörés magával hozta a politikai legitimáció és jogi legalitás kérdéseinek előtérbe kerülését, hiszen az autoriter pártok, mozgalmak és politikai vezetők a demokratikus keretrendszert felhasználva jutnak

4 Ez a fejezet egy korábbi írásom felhasználásával készült: Antal, 2025.

hatalomra, ugyanakkor alapvetően meg is változtatják a jogrendszert. Ezt a szituációt és az ebből fakadó jogi problémát Kim Lane Scheppele (2018) autokrata legalizmusnak nevezte. A jelenség lényege, hogy a karizmatikus, demokratikusan megválasztott vezető jogi eszközökkel bontja le a liberális alkotmányos rendszert, miközben fenntartja a jogállamiság látszatát. Scheppele pontosan ragadja meg legitimitás és legalitás feszültségét:

> Míg a demokrácia, az alkotmányosság és a liberalizmus egykor karöltve vonult végig a történelmen, most azt látjuk, hogy a liberalizmust leszorítja a pályáról az autokraták új generációja, akik tudják, hogyan kell kijátszani a rendszert. Az intoleráns többség és a karizmatikus vezetők népszavazásos akklimatizációja most demokráciának álcázza magát, amelyben az új autokrata vezető először választáson jut hatalomra, majd győzelmét illiberális alkotmányosságra fordítja. Azt a jelenséget nevezem autokratikus legalizmusnak, amikor a választáson kapott felhatalmazást, valamint az alkotmányos és jogi változásokat az illiberalizmus céljára használják. (Scheppele, 2018, p. 548)

Scheppele felvázolja az autoriter legalizmus kiépülésének folyamatát (Scheppele, 2018, pp. 549–556). Az első lépés a demokratikus felhatalmazás megszerzése, amikor a karizmatikus vezető demokratikus választás útján hatalomra jut, gyakran populista ígéretekkel és az elitellenesség hangsúlyozásával. Ezt követik a jogalkotási és alkotmányos változtatások. Hatalomra kerülve ugyanis ezek a vezetők olyan jogi és alkotmányos reformokat hajtanak végre, amelyek célja a hatalmi ágak szétválasztásának gyengítése, az igazságszolgáltatás függetlenségének csorbítása és a fékek és ellensúlyok rendszerének leépítése. Mindezt kiteljesíti az ellenzék és a civil társadalom elnyomása. A jogrendszer eszközeivel – például szigorodó szabályozással vagy jogi eljárásokkal – korlátozzák a politikai ellenfelek, a média és a civil szervezetek mozgásterét.

Az autokrata legalizmus szembeállítja a demokráciát az alkotmányossággal a liberalizmus kárára (Scheppele, 2018, p. 557). Az autokrata legalizmus nem a liberalizmus világában, hanem a legalizmus keretei között működik, ebben az értelemben felfogható illiberális legalizmusként is (Scheppele, 2018, p. 556). Scheppele a következőképpen ragadja meg az autoriter legalizmus jogpozitivizmusát: „A liberális, demokratikus alkotmányosság politikai elmélete normatív: elkötelezett a jogok védelme, az ellenőrzött hatalom, a jogállamiság védelme, valamint a tolerancia, a pluralizmus és az egyenlőség liberális értékei mellett. Ezzel szemben a legalizmusnak pusztán formális követelményei vannak: elég, ha a törvényhozás megfelel a pozitivista sztenderdnek, vagyis ha technikai értelemben követi a lefektetett szabályokat, függetlenül a törvények

tartalmától vagy értékelkötelezettségétől" (Scheppele, 2018, pp. 562–563). Mindebből az a következmény származik, hogy az autokrata jogfelfogásban értékmentesség nélküli formalizmus uralkodik és a tartalmi alkotmányosság liberális elvárásai egyáltalán nem érvényesülhetnek.[5]

Ezen jellemzők miatt kulcsfontosságú az autoriter hatalmi váltásnál a liberális demokráciák alkotmányos intézményrendszerének és – ami még fontosabb – értéktartalmainak gyökeres átalakítása, vagyis a tartalmi alkotmányosság megváltoztatása. Mindenekelőtt a liberális alkotmányosságot megtestesítő és védő alkotmánybíróságok működésmódját, tágabb értelemben pedig az egész alkotmányvédő intézményrendszert át kell alakítani, hogy megfeleljen az autokrata legalizmusnak. Ez előrevetíti azt, hogy a rendkívüli eszközök jelentette szürke zóna miért különösen fontos a kortárs autokráciák számára. Mindehhez azt is érdemes hozzátenni, hogy a jogi formalizmuson túlmenően a populista vezető számára igenis fontos a saját alkotmányos paradigmája által létrehozott (átalakított) közjogi rendszer. A populista alkotmányosság koncepciója azt segít megérteni, hogy az autoriter populizmus nemcsak formailag, hanem tartalmilag is átalakítja a jogi normativizmust. Vagyis az autoriter fordulat nem pusztán felszámolja a liberális demokrácia jogrendszerét, hanem új típusú joggal helyettesíti azt, ugyanis az autokratikus legalizmus úgy gyengíti a demokratikus intézményeket és értékeket, hogy közben fenntartja a jogállamiság látszatát.

Következtetések: Új demokratikus reziliencia felé

A modern jogot és jogrendszereket több értelemben is veszélyeztetik az autoriter tendenciák: a liberális demokrácia jogrendjének válsága, a globális kapitalizmus és az új autokráciák antidemokratikus irányai mind-mind romboló hatásúak a jogra. Ugyanakkor korszakunk egyik legnagyobb kihívása, hogy mára ezek a hatások összeadódva és egymást erősítve jelentkeznek. Ezek közül is kiemelkedik, hogy a liberális demokrácia válsága miatt éppen az a jogrend, illetve jogi hagyomány erodálódott rendkívüli módon, amely képes lehet (vagy lehetett volna) határt szabni a globális kapitalizmus és az autoriter rendszerek egyesített és ezáltal mindent elsöprő autoriter tendenciáinak.

5 Scheppele szerint „a legalizmus követelményei pusztán formálisak: a törvények technikai értelemben akkor felelnek meg a pozitivista törvényhozási normának, ha követik a lefektetett szabályokat, függetlenül a törvények tartalmától vagy értékelkötelezettségétől. A legalizmus tesztjének megfelelő jogot a törvények szerint alkotják meg; az alkotmányosság tesztjének megfelelő jognak tartalmilag meg kell felelniük a liberális jogrend elveinek" (Scheppele, 2018, p. 563).

A liberális demokrácia válságával és a korszakunk különféle válságaira adott kormányzati reakciókkal tehát elkezdődött az alkotmányos demokráciák alkotmányos és politikai újraértelmezése az autoriter rezsimek részéről: ezt nevezte Scheppele autokrata legalizmusnak. Mindennek lényege a végrehajtó hatalomban rejlő politikai szuverén újradefiniálása és hegemón pozícióba emelése. Ehhez el kell vetni a korábbi joguralmon (*rule of law*) alapuló alkotmányosságfelfogás hatalomkoncentrációt megakadályozó alapvetéseit, és a jogot mint eszközt kell a politika alá rendelni (*rule by law*) (Ginsburg & Moustafa, 2012). Az autoriter legalizmus a globális kapitalizmus keretrendszerében a jogi normativizmus felszámolásának eszközévé vált, amiben kulcsfontosságú a jog „fegyverként" való alkalmazása. Érdemes David Kennedy *lawfare* kifejezésére utalni, amely szerint visszafordíthatatlan károkat okoz „a jog mint fegyver, a jog mint taktikai szövetséges, a jog mint stratégiai eszköz, mint a háború eszköze" (Kennedy, 2016, p. 258). Kennedy kifejti továbbá: „a jog gyakran képes elérni azt, amit azelőtt bombákkal és rakétákkal lehetett volna elérni: területeket elfoglalni és biztosítani, elszánt és komoly politikai üzeneteket küldeni, vagy akár megtörni a politikai ellenfél akaratát" (Kennedy, 2016, p. 258). A háborús szituáció (*warfare*) és a jog (*law*) összeolvasztása nagyon drámai hatást kelt, ugyanakkor a vizsgált tendenciák is azt mutatják, hogy mára összekeveredett normalitás és kivételesség, háború és béke.

Az új típusú demokratikus reziliencia létrejötte mind az autoriter fordulatokkal, mind az autoriter rendszerek jogával szemben nélkülözhetetlennek mutatkozik. Ám csakis akkor jöhet létre, ha képesek leszünk szembenézni a modern jogrendszerek többszintű (történeti, inherens, a globális kapitalizmushoz, autoriter fordulatokhoz kapcsolódó) autoriter jellemvonásaival. Mindez azt jelenti, hogy a modern jog nem lesz pusztán attól demokratikus, ha a demokráciákat a politikai rendszer szintjén helyreállítjuk, hanem sokkal mélyebb változásokra lesz szükség, amelyek a jog és a globális kapitalizmus viszonyát is átírhatják és meghatározzák az autoriter tendenciákkal szembeni demokratikus, intézményes-jogi védelmi lehetőségeket.

Hivatkozott irodalom

Antal, A. (2017). *A populista demokrácia természete. Realizmus és utópia határán*. Napvilág.

Antal, A. (2019a). *Kivételes állapotban. A modern politikai rendszerek biopolitikája*. Napvilág.

Antal, A. (2019b). *The rise of Hungarian populism. State autocracy and the Orbán regime*. Emerald Publishing. https://doi.org/10.1108/9781838677510

Antal, A. (2022a). *Hungary in state of exception. Authoritarian neoliberalism from the Austro-Hungarian Monarchy to the COVID-19 crisis*. Lexington Books. https://doi.org/10.5771/9781793652287

Antal, A. (2022b). *A Kádár-rendszer neoliberalizálódásának jogi keretei*. In Takács, R. (Szerk.), *A nyitott zárt ország. Kulturális és tudományos érintkezések az 1970-es és 1980-as években Magyarország és a Nyugat között* (pp. 93–121). Napvilág.

Antal, A. (2024a). *A kivételes kormányzás és a demokrácia a válságok korszakában. Kivételes kormányzás a 2010 utáni Magyarországon*. Eötvös. https://doi.org/10.21862/KiveKormAA/2024/3881

Antal, A. (2024b). *A jog és a rendkívüli eszközökkel való kormányzás. Jog és politika a válságok korában*. Eötvös. https://doi.org/10.21862/JogesPolAA/2024/7248

Antal, A. (2025). A jog politikai meghatározottságának tendenciái az autoriter rendszerekben. Kettős állam, populista alkotmányosság, egységes végrehajtó hatalom. *Politikatudományi Szemle*, *34*(2), 38–56. https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2025.2.38

Belov, M. (2025). *The concept of dark constitutionalism*. In Belov, M. (Szerk.), *Legal imaginaries of crisis and fear: Dark constitutionalism* (pp. 13–37). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003685302

Fukuyama, F. (1989). The end of history? *The National Interest*, Summer, 3–18.

Ginsburg, T., & Moustafa, T. (2012). Introduction: The functions of courts in authoritarian politics. In Ginsburg, T., & Moustafa, T. (Szerk.), *Rule by law: The politics of courts in authoritarian regimes*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511814822

Gramsci, A. (1977 [1929–1935]). *Az új fejedelem: Jegyzetek Machiavellihez*. Magyar Helikon.

Huq, A. Z., & Ginsburg, T. (2018). How to lose a constitutional democracy. *UCLA Law Review*, 65, 78–169. https://doi.org/10.2139/ssrn.2901776

Hutchinson, A. C. & Monahan, P. J. (1984). Law, Politics, and the Critical Legal Scholars: The Unfolding Drama of American Legal Thought. *Critical Legal Studies Symposium*, *36*(1–2), 199–245. https://doi.org/10.2307/1228683

Kennedy, D. (2016). *A world of struggle: How power, law, and expertise shape global political economy*. Princeton University Press.

Kiss, V. (2022). *Kritikai elméletek*. In Jakab, A., & Sebők, M. (Szerk.), *Empirikus jogi kutatások: Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek* (pp. 233–254). Osiris.

Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press.

Marx, K. (1965 [1857]). *Bevezetés [„A politikai gazdaságtan bírálatához”]* (MEM 13, 149–176). Kossuth.

Marx, K., & Engels, F. (1959 [1848]). *A Kommunista Párt kiáltványa* (MEM 4, 437–471). Kossuth.

Moyn, S. (2024). Reconstructing Critical Legal Studies. *Yale Law Journal*, *134*(77), 79–122. https://doi.org/10.31219/osf.io/4zmxw_v1

Pashukanis, E. B. (2003 [1924]). *The General Theory of Law and Marxism.* Transaction Publishers.

Sanger, D. E., Pager, T., Rogers, K., & Kanno-Youngs, Z. (2026). Trump lays out a vision of power restrained only by “my own morality.” *The New York Times*. 2026, January 8 https://www.nytimes.com/2026/01/08/us/politics/trump-interview-power-morality.html

Scheppele, K. L. (2018). Autocratic legalism. *The University of Chicago Law Review*, *85*(2), 545–583.

Stewart, J. G. (2024). *The Rise and Fall of Critical Legal Studies: Law, Politics, Culture*. Edinburgh University Press. https://doi.org/10.1515/9781399515337

Zamboni, M. (2008). *Law and Politics. A Dilemma for Contemporary Legal Theory*. Springer.